

A BUDAPESTI ORSZÁGOS KÖNYVKIÁLLÍTÁS.

Csontos Jánostól.

(Vége.)

Szerénytelenség nélkül mondhatjuk, hogy az országos könyvkiállítás azon eredmények alapján jött létre, melyeket a »Magyar Könyvszemle« hét évi főnállása óta a hazai bibliographia terén napfényre hozott. A folyóiratunk által előkészített talajból nőtt a könyvkiállítás terebélyes fája, s hogy a hazai közönség annak gyümölcsét a »Könyvkiállítási Kalauz«-ban élvezhette, ez azon irodalmi mozgalomnak köszönhető, melyet a Nemzeti Múzeum könyvtára a bibliographiai és könyvtártani ismeretek terjesztésére megindított.

Még oly országokban is, hol az előhaladott könyvtári viszonyok s könyvedvelők és antiquariusok nagy száma a bibliographiai ismeretek terjesztését jelentékenyen előmozdítják, egy országos könyvkiállítás mindig sok időt és munkát vett igénybe, s csak hosszabb előkészületek után az illető szakferfiak egyesült közreműködésével jött létre.

Nálunk fél évi előmunkálatok elegendők voltak arra, hogy a kiállítás a közönségnek megnyitassék s emléke a »Kalauz«-ban megörökíttessék.

Ezen eredmény legjobban illusztrálja a haladást, melyet könyvtáraink az alkotmányos aera óta országszerte tettek. Az új korszak a bibliographia terén is alapos szakferfiakat nevelt a hazának, kik szakismeretöket a kiállítás szervezésében és leírásában gyakorlatilag érvényesítették s hivatosságukat e téren minden irányban derekasan bebizonyították. A könyvkiállítás anyagának tudományos ismertetése tanúságot tett arról, hogy nálunk a bibliographia minden ágának meg van a

maga művelője, s a kiállított nagyszámú kéziratok, nyomtatványok, metszetek és kötések közt nem volt egyetlen egy is, melyet szakférfiaink determinálni, vagy érdeme szerint méltatni ne tudtak volna. Ezen eredményt e helyen örömmel constatáljuk, mert biztosítékul szolgál a hazai közönségnek arra, hogy azok, kiknek őrizetére a tudomány szellemi kincseit bizta, hivatásuk magaslatán állanak, a könyvek tudományos és bibliographiai becsét ismerik, s ezek szerzésénél, őrizeténél és értékesítésénél a hazai közművelődés magasabb érdekeit megóvni képesek.

Ezen eredmény szolgáljon a hazai bibliographia művelőinek a multa nézve elégtételül s a jövőre buzdításul, hogy a tudomány, melyet ma nehéz körülmények közt kevesen ugyan, de annál nagyobb lelkesedéssel és kitartással művelnek, a hazai művelődésnek gyümölcsöző s évről évre szélesebb körben tesz hódításokat.

A könyvkiállítás anyaga tájékoztatta a közönséget a könyvtárnokok foglalkozásáról s különböző csoportjaiban feltüntette a bibliographia azon ágait, melyekben jártassággal kell birniok, ha feladatuknak megfelelni kívánnak.

Készséggel elismerjük, hogy a könyvkiállítás keresztülvitelének érdeme R á t h György, királyi táblai tanácselnököt, mint az országos iparművészeti múzeum ez idő szerinti igazgatóját illeti. Az ő meleg érdeklődése, fáradhatatlan buzgalma, lankadatlan erélye és kitartása tették lehetővé a dúsanyagú anyag összegyűjtését, neki köszönhetjük, hogy a könyvkiállítás oly széles bibliographiai alapon aránylag rövid idő alatt és kevés anyagi eszközzel jött létre. Ő vezette elejétől végig a könyvkiállítás összes administratív teendőit s a könyvornamentikai, kézirati és könyvkötészeti osztályok kivételével, leginkább ő folyt be, a többi csoportok szervezésére és felállítására. Ő nyerte meg a kiállítás »Emlékkönyvé«-nek a már említett fővárosi nyomdák áldozatkészségét s a gazdag anyagból ügyes kézzel kiválogatta és sikerült hasonmásokban az »Emlékkönyv«-ben reprodukáltatta a ritkább kéziratok és nyomtatványok díszlapjait.

Mint szenvedélyes bibliophil maga is tekintélyes könyvgyűjtemény birtokosa lévén a régi hazai nyomtatványokat ismeri s így azon kedvező helyzetben volt, hogy a kiállított anyagnak legnagyobb részéről: a nyomtatványok osztályáról általános átte-

kintéssel birt. Ő intézte itt az összes műveleteket, kikerekítette a csoportokat, eszközölte a fényképészeti felvételeket s vezette a kiállítás összes administratív és technikai teendőit. A kiállítás sikerének főérdeme kétségtelenül az övé. Az ő ismert erélye és kitartása nélkül a kiállítást ily rövid idő alatt alig lehetett volna létrehozni.

Midőn azonban mind ezt készséggel elismerjük, el kell ismernünk azt is, hogy a kiállítás sikerében oroszánrésze volt azon fővárosi és vidéki könyvtárnokoknak és könyvkedvelőknek, kik a kiállítás eszméjét lelkesedéssel felkarolták, s azt odaadó közreműködésökkel diadalra segítették.

Különösen ki kell emelnem: Pulszky Ferenczet, Fraknói Vilmost, Szabó Károlyt, Pulszky Károlyt, Ábel Jenőt, Ballagi Aladárt, Keszler Józsefet, gróf Apponyi Sándort, Emich Gusztávot és a fővárosi közkönyvtárak tisztviselőit, kik a kiállítás tudományos részével foglalkoztak s az anyag elrendezése és tudományos feldolgozása körül szereztek érdemeket. S ki kell még emelnem dr. Fejérpataky Lászlót, a könyvkiállítási előkészítő bizottság jegyzőjét, ki hat hónapon át a kiállítás előmunkálataiban tevékeny részt vett s az administratív és fogalmazói teendőknek igen jelentékeny részét minden tiszteletdíj nélkül maga végezte.

Ezen szakfériak egyesült köreműködése emelte a kiállítást magas tudományos színvonalra, s szülte azon kedvező benyomást, melyet az a látogató közönségre általában véve tett.

Az általános kedvező benyomás mellett azonban a részleteknél szembeütköztek voltak a hiányok és fogyatkozások, melyekről itt néhány megjegyzést kockáztatni kívánunk.

A kéziratok és könyvkötések osztályáról kevés mondani valánk van. Az elsőnél érdekelve vagyunk, a másodikról csak jót mondhatunk. Ez utóbbit egy lelkes amateur szervezte, rendszerbe öntötte és leírta oly kedves és alapos modorban, hogy munkáját a szakember és laikus egyformán élvezheti. Sajnálunk csak azt lehet, hogy ezen jeles amateur nevével a bibliographiai irodalomban oly ritkán találkozunk.

Annál több megjegyzésünk van a nyomtatványok osztályáról.

Ezt kezdettől fogva úgy képzeltük, hogy itt a régi ma-

gyarországi nyomtatványok 1711-ig lehetőleg teljesen lesznek bemutatva. Ezeket a hazai közönség nem ismeri, bemutatásukat fontos művelődéstörténeti tekintetek: a régi hazai nyomdászat megismertetése indokolta. Szerettük volna tehát, ha 1711-ig minden magyarországi nyomtatvány nyitott címlapjával lett volna kiállítva, hogy a közönség a régi hazai nyomdatermékek teljes számán kívül, azoknak külső technikai kiállítását láthassa s az összehasonlítást a betűk, címlap, díszkeret, vignette, lapdíz és egyéb könyvornamentikai sajátságok közt megtehesse. Sok tanulságot rejt magában csak egy nyomda termékeinek teljes száma is, mennyivel tanulságosabb az összes régi hazai nyomtatványokat együtt látni! Ezeknek együttléte illusztrálja legjobban a hazai nyomdászat történeti fejlődését, teljes képet nyújt ennek minden számbavehető fázisáról s lebilincselő hatással bizonyos fénykörben tünteti fel azon nyomdahelyeket, melyek a hazai művelődésnek a múltban oly nagy szolgálatot tettek.

Igy gondolkoztunk kezdettől fogva. Álláspontunkat tudományos, bibliographiai és ipartörténeti szempontok támogatták, de az a könyvkiállításon részint a helyiség szűk volta, részint más körülmények közrehatása miatt keresztülvihető nem volt. Ezt az eredmény érdekében sajnáljuk.

Ha az 1711—1848-iki időszakból származó hazai irodalom bemutatása a könyvkiállításon elmarad, a mi részint a nyomtatványoknak nagyobbára ismeretes volta, részint azon körülmény által lett volna indokolva, hogy ezeket a hazai nyomdászok 1878-iki országos kiállítása sokkal nagyobb számban mutatta be, mint a minőben őket itten szemléltük, ha továbbá a könyvkedvelők kiállítása nem képez külön osztályt, hanem a különböző gyűjtemények anyaga az eredetileg megállapított négy osztályba u. m.: kéziratok, régi magyarországi nyomtatványok, könyvkötések és bibliographiai érdekességek közé lett volna beosztva, s ha végre a modern könyvkereskedés és nyomdászat nem vonatik be a kiállítás keretébe, akkor lett volna a régi hazai nyomtatványoknak elég helyök s nem kellett volna ezeknek fele részét tér szűke miatt eredeti rendéletesöktől elvonni. Így lett volna négy impozáns osztály, melyek teljesség és rendszeresség tekintetében ritkították volna párjokat, s az áttekintést és tanulmányozást igen megkönnyítették volna. Míg emígy az áttekintés

igen meg volt nehezítve, az egy természetű, de több helyen kiállított könyvek paralizálták a hatást s a közönség jobban megismerkedett a könyvkedvelők neveivel mint gyűjteményeik ritkaságaival. Volt kiállító, ki 3—4 munkával önállóan szerepelt, s voltak ismét olyanok, kiknek nagy számu ritkaságaik az osztályok keretében igen jól elfértek a nélkül, hogy a kiállítók érdeméből valamit levontak volna. Gróf Apponyi Sándor gyűjteményének külön kiállítása más szempont alá esik. Ez minden tekintetben európai színvonalon álló gyűjtemény, a francia és angol amatőrök izlésében, hol a könyvek ritkasága, a példányok szépsége, a kötések stilszerűsége s a gyűjtés rendszeressége rendkívülit és szokatlant nyújt. Ennek bemutatása által megismerkedett a közönség a francia és angol amatőrök irányával s szakférfiu és laikus egyaránt tanulságot merített belőle. De a többi magángyűjtemények, bár mily becsesek legyenek magukban véve, de nem voltak rendkívüliek, hogy külön kiállításuk a könyvtárak többi ritkaságai mellett indokolva lett volna. Azokat az osztályok keretébe szépen lehetett volna beilleszteni, s helyettök inkább az egész Apponyi-féle gyűjteményt kiállítani. A sokféle csoport szülte aztán az anomaliát, hogy fametszetek, tészta nyomások és rézmetszetek a könyvészeti érdekességek szekrényében XVI. századbeli ritka nyomtatványokkal voltak kiállítva, holott azoknak az inkunabulumok szekrényében lett volna helyök. Mind ezen anomaliák nem történnek, ha a kiállítás anyaga egyforma mérték és elvek szerint osztályoztatik s felállításá bi- zonyos rendszer szerint történik.

Általában hiányzott a kiállításon az egyöntetűség. Minden osztálynak, sőt kisebb csoportnak meg volt a maga rendszere, de az egész kiállítást nem hatotta át egy irányadó vezéreszme, mely a különböző osztályok közt összhangot és összekötő kapcsolatot képezett volna s az óriási anyagot egy általános, nagy arányokban átgondolt, de a részletekben összefüggő s következetesen keresztül vitt rendszerbe szerves egészszé átalakítja vala.

Ezen általános vezérelv hiánya érezhető volt minden osztályban, de sehol annyira, mint a nyomtatványoknál, hol a sok alcsoport mindenből valamit mutatott s oly genialis quodlibetet hozott létre, hogy a szakférfiu ezt inkább érdekesnek mint tanulságosnak találta. Az alcsoportok szorították ki a tárlatból a

régi magyarországi nyomtatványoknak fele részét, s adtak az egész osztálynak oly jelleget, mely közelebb állt a magasabb diletantismushoz mint az alapos szakszerűséghez.

Mindezeket nem recriminációból, hanem úgyszeretből, post festa' mondjuk, hogy álláspontunkat ez irányban jelezzük. Két hónapig majdnem minden nap alkalmunk volt a könyvkiállítás anyagát behatóan tanulmányozhatni, a benyomások mélyen véssődtek lelkünkbe, kötelességünknek tartjuk olvasóinknak azokról számot adni. A könyvkiállítás volt az újabb hazai bibliographiai mozgalmaknak legimpozánsabb manifestatiója, erről kívántuk nézetünket elmondani s készséggel nyitunk tért másoknak is annak kifejezésre.

Ezen nézetünk nyilvánítása nem von le semmit azon férfiu érdeméből, kinek nevéhez a kiállítás sikere fűződik. Az ő feladata óriási volt. Neki sokféle tényezővel kellett számolnia, hogy a kiállítást létrehozza és érdekessé tegye.

A bibliographiai és ipartörténeti érdekeket összhangzásba hozni nem volt könnyű munka. S mivel a kiállítást az országos iparművészeti múzeum kezdeményezte, túlsúlyra kellett emelni az ipartörténeti szempontot s ennek sok oly concessiót tennie, melyek nem voltak a másik szempont előnyére.

Az eredeti terv úgy is az volt: első sorban ipartörténeti (nyomdászati) könyvkiállítást s csak második sorban bibliographiai szakkiállítást hozni létre, mert a bibliographia nem tartozik az iparmúzeum hatáskörébe. Mennyiben sikerült az első, erről nyilatkoznak mások, mennyiben sikerült a második, erről nyilatkoztunk mi. Észrevételeinkkel azon axioma igazságát kívántuk megvilágítani, hogy két úrnak szolgálni nehéz. Az ipartörténet és bibliographia igényeit egyszerre kielégíteni nem lehet. Az első a gyakorlati élet követelményeit, a másik a tudomány elvont elveit szolgálja. E kettőt összhangzásba hozni úgy, hogy se az egyik se a másik rövidséget ne szenvedjen, nehéz feladat. E feladattal megküzdött Ráth György. S ha az eredmény a mi álláspontunkból tekintve nem is volt mindenben kielégítő, ezt a feladat nehézségének s a körülményeknek tulajdonítjuk, melyekkel más sem tudott volna hasonló program mellett megküzdeni. Egyet azonban a kiállításról el kell ismernünk, s ez az: hogy fokozta vállalkozási képességünket s megjelölte a közönségnek azon

magasabb czélokot, melyek felé a hazai bibliographia s könyvtáraink törekesznek.

De térjünk át Dankó József esztergomi kanonok könyvornamentikai gyűjteményére.

A szakférfiak ismerik Dankó József esztergomi kanonoknak gazdag könyvtárát és több rendbeli műgyűjteményét, melyeket évek hosszú során át nagy fáradsággal, áldozattal és műértelemmel válogatott össze.

Ezen gazdag gyűjteményből a könyvkiállításon be volt mutatva a könyvornamentikai rész, mely két termet vett igénybe s izléses keretekben és üvegszekrényekben volt elhelyezve. E gyűjtemény szorosán véve a könyvkiállítás keretébe nem tartozott, mert általános természeténél fogva sem a régi magyarországi nyomdászathoz, sem a könyvkötészethez adalékot nem szolgáltatott. De az intéző körök általános ipartörténeti szempontból bevonták azt a kiállítás keretébe, hogy a közönségnek a kiválóbb külföldi mesterek könyvornamentikáját bemutassák, s ezáltal a hazai nyomtatványoknak a külföldiekkel való összehasonlítására alkalmat nyujtsanak. E gyűjteményt két csoportra osztályozhatjuk. Az egyik előkelő XV–XVII. századbeli mesterektől ép metszeteket, címlapokat, illusztrált kiadásokat és ritka nyomtatványokat, a másik pedig ugyanazon korbeli ritka kiadásokból: kivágott initialékat, lapszéli diszítéseket, vignetteket s egyéb könyvdíszeket tüntetett fel. Hogy az első csoportot az intéző körök a könyvkiállításnak megnyerték, ezt művelődési szempontból határozott vívmánynak tartjuk. Az itt bemutatott műlapokat a szakférfiakon kívül kevesen ismerik, kiállításukat a hozzájuk fűződő tanulságoknál fogva bibliographiai álláspontról is csak helyeselni tudjuk.

Annál inkább sajnáljuk, hogy ezt a második csoportról nem mondhatjuk. E csoportot, mint említettük, könyvekben kivágott initialék, lapszéli diszitek, vignettek s egyéb könyvdíszek alkották, melyek együttvéve nem annyira a könyvornamentikát mint az amatőrök azon különöz szenvedélyét illusztrálták, mely csak könyvcsönkítés árán nyer kielégítést. A kiállítás és kiállító érdekében szerettük volna, ha ezen csoport nyilvános bemutatása a könyvkiállításon elmarad.

Az amatőröket szenvedélyök igen gyakran szélsőségekre ragadja, melyeknek nyomában jár a tévedés. Míg e szélsőségek a magángyűjtemény szűk korlátai közt maradnak s a tudomány és művelődés magasabb érdekeivel nem jönnek összeütközésbe, nem képezik nyilvános bírálat tárgyát. Midőn azonban ezen érdekekbe ütköznek, a magángyűjtemény határait átlépik s nyilvános kiállításra kerülnek, bemutatások önként kihívja a szakférfiak és közönség bírálatát, mert egy nyilvános kiállítás nem arra való, hogy az amatőrök tévedéseit hallgatással sanctionálja. Magángyűjtők különcz passiója nem lehet egy szaktudományban sem mérvadó.

Ily szélsőségeknek tartjuk mi a bibliophilek azon aberratióját, mely kivágott initialék, lapszéli és egyéb jellemző diszítések gyűjtésében nyilatkozik s mely a könyvornamentikához könyvcsonkításokból gyűjti az adatokat.

E szenvedélyt, mely a középkori festett kéziratokat miniatűrjeitől, s a nyomdászat legkiválóbb termékeit legjellemzőbb diszítéseitől fosztja meg, bibliographiai szempontból nem tudjuk eléggé kárhozthatni. Ez megcsonkítja tekintet nélkül a nyilvános könyvtárak és magángyűjtők ritkaságait s szedi zsákmányát ott, a hol észrevétlenül teheti. Bűnös nyomait látjuk majdnem minden nyilvános könyvtárban s hallunk néha igen tragikus eseteket a könyvcsonkítók bűnhődéséről. A gyűjtők maguk rendesen csak közvetve részesek a könyvcsonkításban. Ők a jóhiszemű vásárlók, kik antiquariusoktól veszik a kivágott diszítéseket, hogy saját gyűjteményüket kiegészítsék. Tévednek azonban abban, hogy vásárlásaikkal ápolják az antiquariusokban ezen destructiv irányt, s öntudatlanul is okozói annak, hogy könyvekből kivágott diszítések azokban biztos vevőkre találnak. Ha nem volna ily tárgynak vevője, nem volna eladója sem. Ily nagy áron nem kívánjuk a könyvornamentikát cultiválni. Több kár esik ezáltal könyvekben mint a mennyi haszon háromlik belőle a tudományra. Sőt nem szolgál ezen irány mentségeül még az sem, hogy a diszítéseket a tulajdonos saját példányaiból vagy csonka könyvekből vágja ki, mert a könyvcsonkítást elvi szempontból semmi körülmények közt sem tartjuk megengedhetőnek. A könyvornamentika irodalma oly gazdag s annyi illusztrált kiadással rendelkezik, hogy a szakférfiu és amateur ezekből a könyv-

diszítésekét eléggé tanulmányozhatják, nem is említve a sok ritka eredeti kiadást, melyekben könyvtáraink eléggé bővelkednek. Ezen veszedelmes sportot tehát, melyet leginkább metszetgyűjtők cultiválnak, nem kívánjuk hazánkban meghonosítani.

Másképen áll a dolog nyilvános könyvtárakra nézve, melyeknek magasabb művelődési feladatuk van. Ezek lelkes hazafiak áldozatkészségéből sokféle gyűjteményt kapuak ajándékba, melyeket megőrizni kötelességök. Így kerülnek ide kivágott metszetek, initialék, miniaturók s ezekhez hasonló dolgok, melyek idővel tekintélyes gyűjteményekké nővik ki magukat. Ezeket a könyvtárak rendszeresen kezelik, de nyilvánosan megjegyzés nélkül ki nem állítják. Ha pedig kiállítják, mint ez a bajor Nemzeti Múzeumban Münchenben látható, akkor a szekrények fölé kiteszik a következő felírást: »ezen initialékat és miniatureket a XVI. és későbbi századokban bár kézzel kivágták.« Így őrizkednek nyilvános intézetek a könyvcsontkítás netáni gyanuja ellen.

Vannak különben esetek, mikor nyilvános könyvtárak is fontos indokokból vesznek kétes becsű gyűjteményeket, részint hogy saját gyűjteményüket velök kiegészítsék, részint pedig, hogy azokat a könyvpiacról bevonják, mint adatokat a kor izléséhez vagy aberratiójához megőrizzék s nagyobb bajnak elejét vegyék.

Ily czélból vásárolta össze a Nemzeti Múzeum könyvtára a Litterati Nemes Sámuel-féle hamisítványokat, melyek az ötvenes években a m. tudományos Akadémiát is tévedésbe hozták.

Ezeket tartottuk szükségesnek az ügy érdekében a kivágott könyvdiszítésekről elmondani. A tárgy irodalmunkban még megvitatva nincsen, hivatásunkból folyó kötelesség volt vele foglalkozni s nézetünket róla legjobb tudomásunk szerint elmondani.

Tudjuk, hogy Dankó kanonok ismert eruditiója és finom műizlése a mi fejtegetéseinkre nem szorult. A bibliographia álláspontját könyvcsontkításokkal szemben ő csak úgy ismeri, mint mi. Hisz az általa a könyvornamentikai kiállításról kiadott munka ¹⁾

¹⁾ Dankó József esztergomi kanonok könyvornamentikai kiállítása Budapest M.D.CCC LXXXII. 36 számozott és 4 számozatlan lap, 2 díszkeretbe foglalt címlappal és 2 vignettel.

előszavában, melyet a »Könyvkiállítási Kalauz« egész terjedelmében átvett, ő itéli el leghatározottabban a könyvcsonkítást midőn így ír: »A könyvekre nézve azonban szükségesnek vélem megjegyezni, hogy azok bármily nagybecsűek volnának bibliographikus szempontból, itt mind a mellett csak mint műlapok vétetnek figyelembe s csakis mint ilyek állítatnak ki, mert a ma barbárszokásnak, mely valamely metszet-gyűjtemény gyarapításáért a legértékesebb könyveket is megcsonkítani nem iszonyodik, esküdt ellene levén, inkább azt tűztem feladataim közé, hogy ott, hol kedvező körülmények engedték és engedik a megcsonkított műveket is telhetőleg kiegészítsem.«

Ő tehát jóhiszeműleg vásárolta össze és állította ki a kivágott könyvdiszítéseket, mert ezáltal a hazai műiparnak vélt szolgálatot tehetni. Inteniótját tiszteletben tartjuk, de álláspontunknál fogva a kivágott könyvdiszítéseket műlapoknak el nem fogadhatjuk. Mi szerettük volna, ha ezen csoport bemutatása a könyvkiállításon elmarad, de ha már kiállították, úgy a kereteken néhány szóval jelezni kellett volna a diszítések provenienciáját és feladatát, hogy a közönség tájékozva legyen róluk. E nélkül a benyomás igen vegyes volt, mert a közönség figyelmét nem a könyvdiszítési styl és motívumok különbözősége, hanem azon körülmény ragadta meg, hogy ezen diszítések ki vannak vágva. Ez tünt fel első pillanatra egy igen előkelő látogatónak is, ki életében már sokféle kiállítást látott, s ki alig, hogy a terem küszöbét átlépte s a könyvdiszítéseket meglátta, mindjárt megjegyezte: ezek ki vannak metszve.

Hátra van még, hogy a könyvkiállítás anyagának tudományos felhasználásáról mondjunk néhány szót.

Már más alkalommal kifejeztük azon nézetünket, hogy az országos könyvkiállítás emlékét egy monumentális szakmunkában kellene megörökíteni. S tekintve, hogy a kiállítást az országos iparmúzeum főleg azon czélból kezdeményezte, hogy a közönségnek a régi hazai nyomdászattörténeti fejlődését feltüntesse, ugyanakkor indítványoztuk: bizza meg a M. T. Akadémia Szabó Károlyt,

a magyarországi könyvnyomdászattörténetének megírásával. Ezen indítványunkat föntartjuk ma is, s kiegészítéseül elmondjuk, mikép gondoljuk mi a tervezett munkát megírandónak.

Nézetünk szerint a munkának három részből kellene állania. Az első rész tartalmazná a magyarországi könyvnyomdászattörténetét a szathmári békekötésig, a második rész a magyarországi ez időbeli nyomtatványoknak bibliographiai leírását nyomdák szerint tüntetné fel, a harmadik rész pedig a régi hazai nyomtatványoknak ipartörténeti illetőleg graphikai részével foglalkoznék.

Mindegyik rész magában véve önálló egésznek képezne s különböző időben jelenhetnék meg, de a munka keretében kölcsönösen kiegészítené egymást.

A első rész megírása legtöbb időt venne igénybe. Itt az ismert anyagon és a jellemző könyvajánlásokon kívül fel kellene használni a hazai nyilvános és magán levéltárakban rejlő forrásokat is, s a mennyiben a munkának a nyomdászattörténet minden ágára ki kell terjeszkednie, kívánatos volna, a külföldi források felhasználása is, hogy nyomdászattörténetünk a külfölddel való érintkezései feltüntetve legyenek.

Ez irányban Kapp Frigyes, berlini tudósnek néhány év múlva megjelenendő munkája a németországi könyvkereskedés történetéről biztos támpontokat fog nyújtani. Nevezett tudós e munkát a németországi könyvkereskedők egyletének megbízásából írja, megírására tíz évi határidőt kért és nyert. Ez időnek legnagyobb részét levéltári kutatásokra fordítja, az anyag feldolgozása a két utolsó évnél van föntartva.

Kutatásainak eddigi eredményéről igen tanulságos évi jelentéseket közölt a nevezett egylet hivatalos közlönye.¹⁾

Kitünik ezekből, hogy Kapp lelkes szakfériak közreműködésével ekkorig már óriási anyagot gyűjtött össze, mely, ha feldolgozva lesz, a németországi könyvkereskedést egészen új világításba fogja helyezni. Az adatgyűjtés még folyamatban van, a munka megjelenése 1887-ben várható. S tekintve azon viszonyt,

¹⁾ Archiv für Geschichte des deutschen Buchhandels. Leipzig 1879—1883.

mely bennünket Németországhoz, különösen a reformáció óta fűz s azon benső kapcsolatot, mely a könyvnyomdászat és könyvkereskedés közt létezik, ezen munka megjelenésének, a hazai kultúr-történet szempontjából is, nagy várakozással nézünk elébe.

Addig is e célra a hazai levéltárakból össze kellene gyűjteni az anyagot, mely aztán a külföldi vonatkozású adatokkal volna összegegyeztetendő. Ennyit a megírandó munka történeti részéről.

A munka második részének megírása semmi akadályba nem ütközik. Az 1711 előtti magyarországi nyomtatványokat a hazai könyvtárak oly nagy számban küldötték be a könyvkiállításra, hogy az egész ez időbeli irodalom kevés kivétellel majdnem teljesen együtt volt. Ezeket Szabó Károly szakszerűen czédelázta s később a hiányzókkal is kiegészítette, úgy hogy munkája most teljes s minden pillanatban sajtó alá adható.

Azt hisszük azonban, hogy részint az áttekintés, részint a nyomdák műipari tevékenységének feltüntetése szempontjából, jobb volna itt a nyomtatványokat, úgy mint a »Könyvkiállítási Kalauz«-ban volt, nem időrendben, hanem nyomdák szerint csoportosítani. A munka végén lehetne aztán többféle indexet adni, melyben a könyvek betűrendben, időrendben, és szakok szerint volnának feltüntetve.

Igy a naptáraknál, dissertatióknál, iskolai drámáknál, egy leveles nyomtatványoknál és más kultúr-történeti szakoknál igen tanulságos volna első pillanatra azoknak statisztikai kimutatásával megismerkedni. Ezenkívül könyvdiszítési és irodalomtörténeti szempontból czélszerűnek tartanók, ha a czímmásokon feltüntetve lenne, hogy a könyv címlapján vagy más levelén van-e díszkeret, címér, fametszet, vignette, nyomdászbélyeg vagy másféle diszítés, továbbá kinek, mikor és hol szól az ajánlás, mert ezen körülmények hű leírása lényegesen elősegíti a példányok constataálásánál a felismerést. A könyvkiállítási anyag ily módon való felhasználása legjobban illusztrálná a magyarországi régi nyomdászat történetét, s volna a munka első részének valószínű codex diplomaticusa. S mivel ezen rész az összes régi hazai nyomtatványokat ölelné fel, önként következik, hogy ebbe a régi magyar nyomtatványokat is fel kellene venni, de egyszerű rövid utalással Szabó Károly »Régi Magy. Könyvtára«-ra.

A munka harmadik része a nyomtatványokat ipartörténeti szempontból méltatná. Ez volna a régi magyarországi nyomdászatnak illusztrált atlasza, mely a hazai nyomdák ritkább termékeinek címlapjait, díszítéseit, címereit, initialeit és betűit s a nyomdászok és nyomdák bélyegeit sikerült hasonmásokban magyarázó szöveg kíséretében tüntetné fel.

Ez magyarázná meg a régi hazai nyomtatványok külső kiállításában nyilvánuló díszítési stíl motívumait s összehasonlítva ezeket a külföldi nyomtatványokkal, megállapítaná az önálló magyar díszítési stíly nyomdászatunkban.

Ezért tartottuk volna szükségesnek, hogy a magyarországi 1711 előtti nyomtatványok teljesen, nyitott címlappal legyenek kiállítva, hogy a közönség a jellemző címlapokat, betűket és díszítéseket minden nyomdánál könnyen áttekinthesse és tanulmányozhassa. Ezen terv szerint a fényképeszeti felvételek is a mostaninál sokkal teljesebb gyűjteményt eredményeztek volna.

A dolog természetében fekszik, hogy a munkának ezen része a hasonmások miatt, több költséggel járna, mint a többi, mert minden hazai nyomdából kellene adni jellemző szemelvényeket, de gyakorlati szempontból annál tanulságosabb volna tudós, tanár, amateur és nyomdász egyaránt sikerrel használhatná, előbbre vinné a nyomdászati iparágat hazánkban s minden tekintetben becsületére válnék irodalmunknak. Megíratása és szerkesztése körülbelül 2—3 évet venne igénybe.

Ez nézetünk a megírandó munka ipartörténeti részéről.

Meg vagyunk róla győződve, hogy ha ezen munka, úgy a mint terveztük, létrejövend, az oly elsőrendű forrásmunka lesz, mely nemcsak nálunk, de a világirodalomban is ritkítani fogja párját.

Meg kell még jegyeznünk, hogy a munka tervezetét külföldi szakmunkák alapján készítettük. Máshol is volt már nyomdászati könyvkiállítás, máshol is ünnepelték a nyomdászat 400 éves jubilaumát. De az alkalmi monographiák mindenhol azon rendszer szerint készültek, melyet közleményünkben előadtunk. Nem látjuk át, mért kellene nálunk ily fontos szakkérdésben a külföldiektől eltérő rendszert követni, s egy általánosan elfogadott szabály alul kivételt tenni. —

A könyvkötések osztályában kiállított anyag mikénti fel-

használásáról nem teszünk positiv javaslatot, mert nem vagyunk tisztában aziránt, vajjon előnyösebb volna-e a magyarországi régi könyvkötészetet megfelelő hasonmásokkal egy külön munkában önállóan, vagy pedig a tervezett nagy munka keretében, mint függeléket bemutatni.

Még a kéziratosztály tudományos értékesítéséről kell szólnunk.

Ez a kiállított kéziratokban azon irányokat képviselte, melyekben saját tanulmányaink mozognak. Mindegyik irány önálló magában véve, de a hazai középkori bibliographia körében mozog, melynek tisztázását és rendszeres megállapítását célozza.

Igy az első csoportban kiállított kéziratok a magyarországi középkori könyvirás és könyvfestés történetéhez, a másodikban a régi magyar nyelvemlékekhez, a harmadikban a magyarországi középkori bibliographiához, a negyedikben a hazai középkori könyvtárak történetéhez, az ötödikben a Corvina bibliographiájához s a hatodikban a középkori könyvirás és könyvfestés általános történetéhez nyújtottak adalékokat.

Mind ezen csoportoknak, illetőleg irányoknak, azonban csak a keretök volt bemutatva, melyet a jövő kutatásoknak kell kiegészíteni s rendszeres egészbe önteni. A tudományos feldolgozás tehát ma itt még korai dolog. A mint azonban a kutatások egyik vagy másik irányban be lesznek fejezve, az illető munka megjelenhetik önállóan mint külön monographia, anélkül, hogy a tervezett nagy munkának, mely »magyarországi középkori bibliographia« cím alatt Szabó Károly »Régi Magyar Könyvtár«-nak pendantja óhajt lenni, praedjudicálna, vagy annak szerves összefüggését zavarná. S mivel a középkori hazai kéziratok nemcsak bibliographiai, hanem műtörténeti szempontból is érdekesek, szükségesnek tartjuk, hogy azokat ezen szempontból műtörténéseink is tanulmányozzák, s a rajtok levő díszítésekből és miniaturekből a magyar középkori könyvfestészeti iskola karakterét megállapítsák.

A vállalat sikere és tudományos bece érdekében kívánjuk, hogy ezen munkára Pulszky Ferencz és Pulszky Károly vállalkozzanak.

Ezekben foglaltuk össze észrevételeinket. Ajánljuk azokat az illetékes körök figyelmébe s készséggel adunk tért az ellen-észrevételeknek is.